

Kostuum en japonnen
van zijden weefsels,
ca. 1765-1775

De oorsprong van de kostuumafdeling van het Centraal Museum ligt in het inmiddels vrij verre verleden. Een catalogus uit 1878 van het Utrechtse museum, dat dan nog "Museum van Oudheden" heet, bevat al een rubriek "kledingstukken". Het gaat dan nog maar over enkele nummers, die vooral van historisch belang zijn, of bij opgravingen en afbraken te voorschijn zijn gekomen. Tussen 1878 en 1904 heeft zich een interessante ontwikkeling voorgedaan, getuige de museumcatalogus uit 1904. De kledingverzameling heeft zich niet alleen aardig uitgebreid, maar bevat nu overwegend voorwerpen, die louter als kledingstuk belang hebben. De rococo- en empireperiodes zijn het beste vertegenwoordigd, waarschijnlijk niet geheel toevallig. In de jaren 1890 wordt namelijk nogal eens, tamelijk sentimenteel, gedagdroomd over de tijd van Napoleon. Er is ook duidelijk een positieve belangstelling voor de kleding uit het begin van 19de eeuw. In de jaren 1890 vormt ook de rococo-stijl, zij het vaag, weer eens een bron van inspiratie. Originele rococo-japonnen worden naar feesten gedragen; daarvan getuigen nu nog, nu ze voor het merendeel in museumverzamelingen zijn terecht gekomen, hun curieuze laat 19de eeuwse toevoegingen.

In 1917 komt Jkvr. Dr. C.H. De Jonge in dienst van de Gemeente Utrecht om aan de openbare verzameling van de stad te werken (archief en museum zijn dan nog niet gesplitst). Ze was in 1916 gepromoveerd; dat was toen nog iets zeer ongewoons voor een vrouw. Bovendien had ze haar dissertatie gewijd aan een onderwerp uit de kostuumgeschiedenis, een dan nog zeer jonge tak van de kunstgeschiedenis. In Nederland bezat de kunstgeschiedenis ook nog maar pas sinds 1907 een leerstoel, die bezet werd door Professor Vogelsang, in Utrecht. Op 1 augustus 1921 wordt het gebouw aan de Agnietenstraat officieel als museum geopend. In 1922 worden wijzigingen aangebracht in de kos-

Informatieblad kostuums

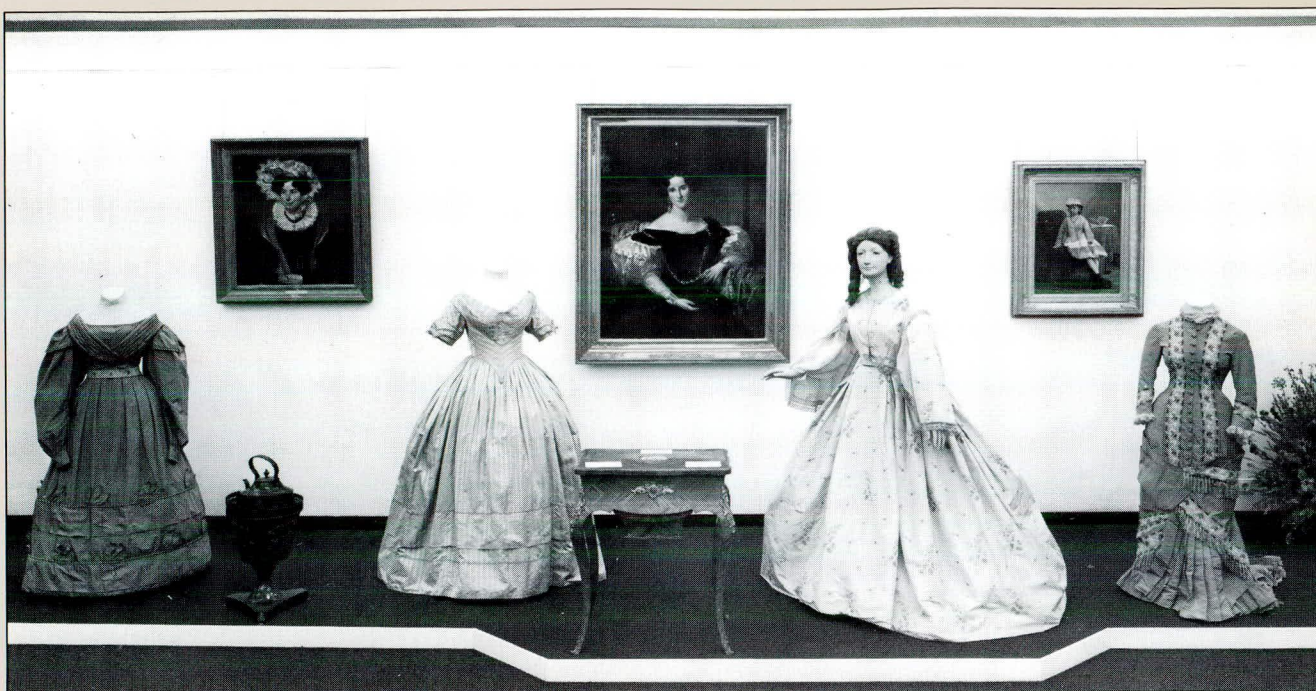
tuumzaal, die er dus waarschijnlijk in 1921 direct al is geweest. In 1924 worden op de bovenste verdieping van het refter twee zalen bestemd voor de verzameling van oude kostuums, die door geschenken en bruiklenen een aanzienlijke uitbreiding heeft ondergaan, dankzij de bemoeienissen van Jonkvrouwe De Jonge. In 1978 verhuist de kostuumopstelling naar de eerste zalen op de begane grond.

Na een eeuw waarin de historische belangstelling op allerlei gebieden, ook dat van de kleding, sterk is toegenomen komt omstreeks 1920 op verschillende plaatsen in de Europese museumwereld de behoefte om het tot dan toe meestal willekeurig verkregen kostuumbezit bewust te gaan uitbreiden en ten toon te stellen.

Aan de ene kant wil men redden wat er nog te redden valt, aan de andere kant is er ook duidelijk sprake van erkenning van de eigen artistieke waarde, die de kleding kan hebben. In het Rijksmuseum in Amsterdam (toen nog Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst) en in het Centraal Museum in Utrecht zijn voor 't eerst in Nederland op vrij grote schaal historische kostuums tentoongesteld. In beide musea gebeurde dat in de vroege jaren 1920.

Oudste bewaard gebleven kostuums

In hun stijkkamers kunnen musea in veel gevallen voorbeelden van meubilair tot zelfs uit de late middeleeuwen laten zien. Voor de meeste West-europese kostuumverzamelingen ligt er een haast magische grens in de jaren 1750/60. Onze kennis van de kleding uit de periode tot $\pm$ 1750 berust vrijwel uitsluitend op gegevens die miniaturen, beeldhouwwerken, schilderijen, prenten en tekeningen ons verschaffen. Door een bijzonder toeval of door bekendheid van een drager of draagster van een kostuum is wel eens iets bewaard gebleven van vóór 1750. Van daarna bezit men opeens zelfs

Zijden japonnen van
ca. 1830 tot ca. 1877

vrij veel. De 18de eeuwse zijden stoffen zijn van een prachtige kwaliteit; daar kan het dus niet aan liggen. We moeten haast wel aannemen dat men in het midden van de 18de eeuw de eigen kleding voor het eerst is gaan zien als iets dat ook voor het nageslacht belangwekkend zou zijn. Ook bij het ontstaan van de eerste modetijdschriften, kort daarna, heeft soms de wens tot het vastleggen voor later van zaken uit de eigen tijd meegespeeld.

Samenstelling van de verzameling

De verzameling bestaat uit kledingstukken die alle in meerdere of mindere mate "modieus" genoemd kunnen worden; klederdrachtkostuums, uniformen en andere speciale kostuums komen er vrijwel niet in voor. Kledingstukken van de gewone man en vrouw van vroeger zijn niet bewaard gebleven. Als ze afgedankt werden waren ze kennelijk meestal geheel versleten. Wat u nu opgesteld ziet is dus afkomstig uit kringen waarin men het zich kon permitteren nieuwe kleding aan te schaffen voor de oude op was, louter om met iets moois, nieuws te voorschijn te kunnen komen, om bij te zijn. Aan de vrij goede toestand waarin de meeste stukken verkeren is ook te zien, dat ze gemiddeld niet veel zijn gedragen. In één oogopslag zal ook al duidelijk zijn dat het hier tot vrij ver in de 20ste eeuw om luxe kleding gaat van mensen die het merendeel van hun tijd aan ontspanning besteedden; iets anders laten snit en lengte niet toe. Opvallend is, niet alleen in de verzameling van het Centraal Museum, de vrijwel totale afwezigheid van herenkostuums vanaf het begin van de 19de eeuw. De kleding van een modieuze heer is tot het einde van de 18de eeuw nog zo rijk en kleurrijk, dat niets door minderen afgedragen kan worden. In de 19de eeuw dragen de heren overwegend effen wollen stoffen; afdanken wordt dan wel mogelijk. Vrijwel alle oudere kleding in deze zalen is gedragen door de Nederlandse voorouders van diegenen die de stukken schonken, uitleenden of

verkochten aan het museum. Toch kunnen we slechts gedeeltelijk spreken van Nederlands cultuurbezit; er was nl. weinig oorspronkelijke Nederlandse inbreng in het modegebeuren.

Verwerving van eigentijdse kleding en accessoires

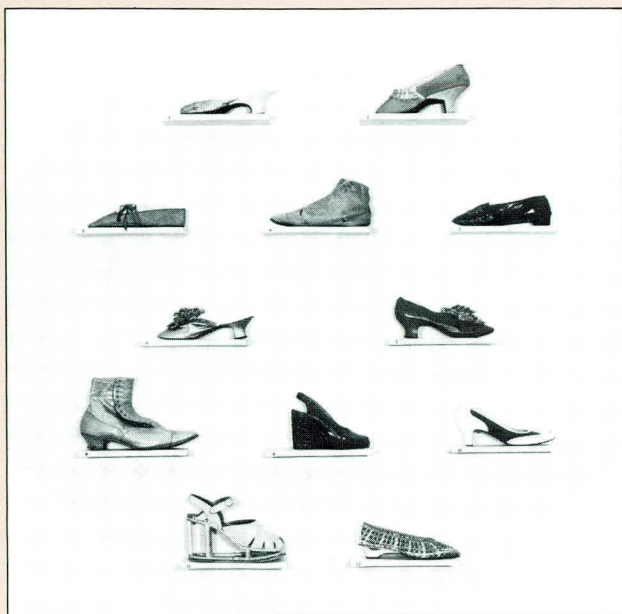
Uit de handen van verschillende eigentijdse Nederlandse ontwerpers komen zaken die zeer de moeite waard zijn. Wil het museum zorgen dat daar ook in de toekomst concrete voorbeelden van aanwezig zullen zijn dan kan er niet gewacht worden op willekeurige schenkingen. Afgezien daarvan kunnen in het museum deze nieuwe stukken een beetje uit het isolement van hun eigen kleine modieuze wereld gehaald worden. Deze recente kleding wordt meestal regelrecht van de ontwerper/ster aangekocht.

Eigentijdse doorsnee kledingstukken, waaraan geen speciale namen verbonden hoeven te zijn, worden ook verzameld. Ze worden pas opgesteld als ze uit onze dagelijkse omgeving verdwenen zijn, want door het verstrijken van de tijd zijn ze dan vaak interessanter dan ze waren op het moment van hun komst in het museum.

Verskil in ontwikkeling tussen damesmode en herenmode

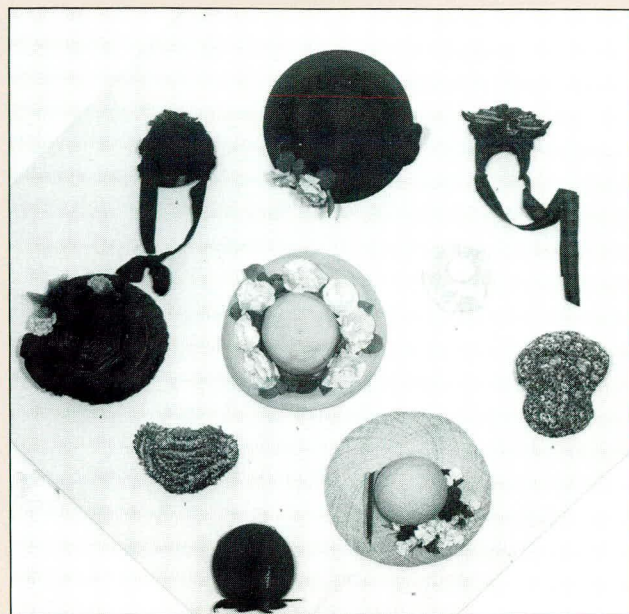
Sinds het laatste kwart van de 18de eeuw komen de dynamische accenten vooral op de dameskleding te liggen. In de loop van de 18de eeuw is het silhouet van de herenkleding eenvoudiger geworden. Tegen het eind van de 18de eeuw moeten de heren als het ware ook hun kleuren inleveren. De herenkostuums worden dan in hun geheel soberder, daardoor ook praktischer, ingesteld op de eisen die een meer bezig leven ook aan kleding van de welgestelde man gaat stellen.

De veranderingen in de herenmode voltrekken zich verder vrij geruisloos. Op de vrije, luchtige mode voor de vrouw in de napoleontische tijd komt een reactie die haar weer dwingt zich te kle-

1
Schoenvitrine

2
Hoedenvitrine

den als een elegant luxe-wezen. De net verworven bewegingsvrijheid gaat langzamerhand weer verloren. Alle fantasie concentreert zich voorlopig vrijwel uitsluitend op de damesmode, die haar bestaan rijk bloeiend voortzet. Na een korte periode, waarin de vrouwenkleding dus een bepaalde functionaliteit bereikt heeft, moet er nog meer dan een eeuw voorbij gaan voordat functionaliteit definitief mogelijk wordt.

Silhouetbepalend ondergoed

Grote vindingrijkheid is vaak nodig geweest voor het bedenken van hulpmiddelen, die onder de bovenkleding de telkens wisselende silhouetten moesten creëren. Ten koste van bewegelijkheid en gezondheid moest de vrouw vormen te voorschijn toveren, die ze zelf beslist niet bezat.

Gevoelens van ongenoegen over deze gang van zaken leidden aan het eind van de 19de eeuw tot het ontstaan van de reformbeweging. In Nederland gaf de Vereniging voor Verbetering van Vrouwenkleding vorm aan de idealen van deze beweging. Ondanks dat corsetten nog steeds voorkomen, is het dragen ervan sinds de reformatijd nooit meer zo dwingend geweest als ervóór, zodat toch van een blijvende belangrijke vooruitgang sprake is.

Omgangsvormen

Omgangsvormen waren veel strenger dan tegenwoordig, kledingvoorschriften waren het ook. Men moest zich kleden niet alleen naar leeftijd, maar ook naar rang en stand, het uur van de dag, verschillende gelegenheden en gebeurtenissen.

Mechanisatie

Tot het midden van de 19de eeuw wordt al het naaiwerk met de hand verricht. Daarna wordt steeds meer de al iets eerder uitgevonden naaimachine gebruikt. De tijdwinst die de naaimachine heeft geschonken vervalt bijna weer geheel door de na

1850 toenemende ingewikkeldheid van het snit en de garnering van de kleding.

De prachtige zijden stoffen van de 18de eeuw worden nog geheel met de hand geweven. Sinds 1805 wordt het weven van ingewikkelde patronen vereenvoudigd door de komst van de Jacquard-weefstoel, die overigens ook nog met de hand bediend wordt. Linnen, dat sinds het einde van de 18de eeuw steeds minder gebruikt wordt, en wol worden nog lang met de hand geweven. Mechanisatie vindt overwegend pas in de tweede helft van de 19de eeuw plaats. Aan het einde van de 18de eeuw gaat men steeds meer katoen gebruiken. In de katoenspinnerij treedt al vroeg mechanisatie op, in de katoenweverij wordt eerst nog veel thuis geweven geheel met de hand. Tegen het midden van de 19de eeuw wordt, voor het eerst in Mulhouse, het weven en bedrukken van katoen gemechaniseerd. Al aan het eind van de 18de eeuw werd machinale tulle geïntroduceerd. Omstreeks het midden van de 19de eeuw werd al op grote schaal machinale kant vervaardigd.

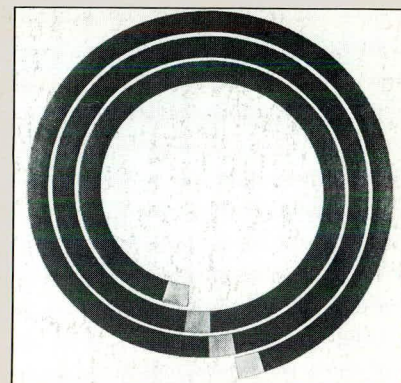
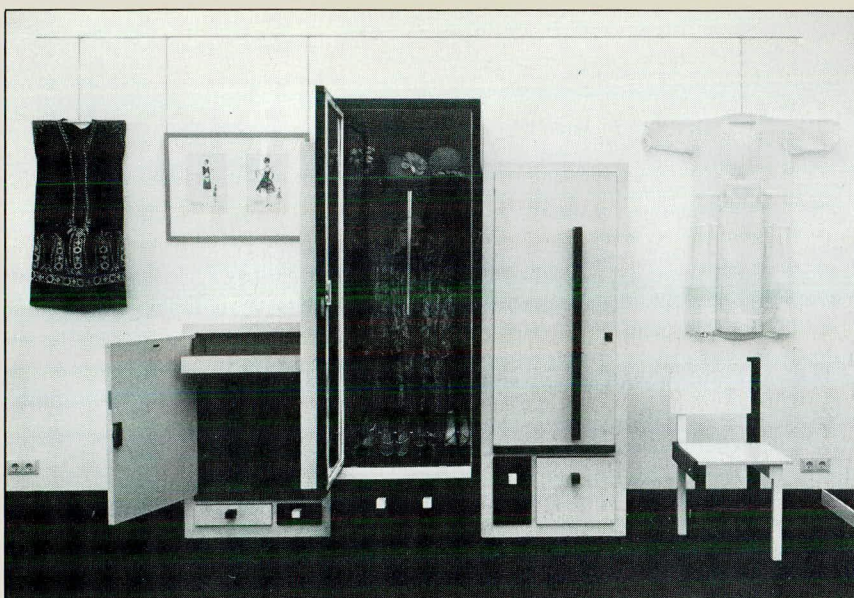
Zijde

De ontwikkeling van de kwaliteit van de zijden stoffen, die altijd bij uitstek geschikt waren om aan kledingstukken een weelderig effect te geven, verliep in een negatieve lijn naar het einde van de 19de eeuw toe. Vooral zijden japonnen uit de periode 1890-1914 (±1930) verkeren nogal eens in een treurige staat vanwege de slechte kwaliteit van de gebruikte stoffen. Zijden japonnen van na 1930 maken het meestal nog vrij goed.

Negentiende eeuwse zijden japonnen zijn van lichtere zijde gemaakt dan de 18de eeuwse; de plooiën van de 19de eeuwse japonnen vallen dan ook veel soepeler dan die van de 18de eeuwse.

Borduurwerk en kant

Verschiede stukken in de opstelling zijn versierd met fraai borduurwerk. In de handwerkkunst

3
Japon van ca. 1925
Kast door S. van
Ravesteyn, 1924
Japon van ca. 1921

4
Birgit Laken
Halssieraad, 1984
Staal en goud

kan men de schoonheid van de produkten bewonderen, maar men zal zich, wanneer men zich wat meer verdiept in dit gebied, vooral verbazen over de onafzienbare variatie die vorige generaties wisten te verzinnen in de gebruikte steken. Verschillende handwerktechnieken beleven in een bepaalde periode een duidelijke bloei. Het tamboureurwerk is bijv. vooral zeer geliefd in de tweede helft van de 18de eeuw. Borduurwerk met chenillegaren en breiwerk met kraaltjes komen we vaak tegen in de empire- en biedermeiertijd. In het midden van de 19de eeuw is het fijne Franse borduurwerk in de mode. In de eerste jaren van de 20ste eeuw is er veel belangstelling voor de macramé-techniek. Als geometrische vormen tot de fantasie gaan spreken grijpt men naar filet knoopwerk (omstreeks 1920).

Er zijn vrijwel geen periodes te noemen waarin men klos- en naaldkanten niet toepaste aan de kleding. De voorliefde voor kant beleefde echter zo nu en dan wel een duidelijke bloei. Hoe geraffineerd kant aan een rococo-japon verwerkt kon worden, is goed te zien op het portret van Margaretha Kienbuck. Crinoline-japonnen werden soms met imposante kantstroken versierd. Men droeg er ook graag grote kanten shawls bij. Het toppunt van luxe was een japon geheel van kant, met een onderjapon van zijde.

Accessoires

Vaak denkt men dat accessoires pas in onze tijd een zeer belangrijke rol zijn gaan spelen. Ze zijn echter zo oud als de mode zelf en zijn altijd belangrijk geweest. In onze open opstelling worden ze noodgedwongen afzonderlijk van de kledingstukken gepresenteerd. Vanwege de beperkte expositieruimte is altijd slechts een gedeelte van het grote aantal, vaak zeer aantrekkelijke en interessante, voorwerpen te zien.

Prenten, schilderijen en meubilair

Ter compensatie van de afwezigheid van herenkostuums uit de 19de en het grootste deel van de 20ste eeuw, is (op het tijdstip van het schrijven van dit vouwblad) in de prenten vitrine een keuze uit de prentenverzameling te zien, met alsthema "herenkleding". Prenten, al dan niet nog in de tijdschriften waarin ze behoorden, vormen onmisbaar materiaal bij de bestudering van de geschiedenis van de mode. Ze geven een ideaalbeeld van de kleding en van de gewenste menselijke proporties en gezichtstypen in een bepaalde periode. Op geschilderde portretten gebeurt overwegend hetzelfde. Terwijl bij de prenten het verspreiden van informatie voorop staat, gaat het op de portretten vooral om de persoonlijke stijl van de voorgestelden. We zouden derhalve de portretten niet graag missen in de kostuumopstelling. Olga Emilie Borski-Sillem (1834) bijv., verspreidt met haar hoogst modieuze en ook zeer vriendelijke verschijning een aangename sfeer om zich heen. Kleding- en meubelstijlen ontwikkelden zich altijd al zeer "hand in hand". Op verschillende punten in de kostuumzalen kan men zich daarvan overtuigen. Een markant en zeer toepasselijk stuk is natuurlijk de kleerkast door de Utrechtse architect S. van Ravensteyn.

Moderne sieraden

Er is vrijwel permanent een selectie te zien uit de verzameling eigentijdse kunstenaarssieraden ("gewone" sieraden worden ook aangeschaft). Deze voorwerpen worden vanuit de kostuumafdeling aangekocht en daarbij wordt zo mogelijk, geprobeerd te zorgen voor kleding, waarbij de sieraden gedragen kunnen worden.